

**ГРИБИ ЗАПОВІДНИКІВ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ
ПРИРОДНИХ ПАРКІВ УКРАЇНИ / І.О. Дудка,
В.П. Гелюта, Т.В. Андріанова, В.П. Гайова,
Ю.Я. Тихоненко, М.П. Придюк, Ю.І. Голубцова,
Т.І. Кривомаз, В.В. Джаган, Д.В. Леонтєєв,
О.Ю. Акулов, О.В. Сивоконь. — К.: Арістей,
2009. — Т. 1. — 306 с.**

90-річний ювілей Національної академії наук України вітчизняні мікологи відзначили публікацією першого тому двотомного видання, присвяченого узагальненню багаторічних досліджень грибів та грибоподібних організмів у заповідниках і національних природних парках Лівобережжя.

Невпинне посилення антропогенного пресингу на екологічний стан навколишнього середовища, геосфери та біосфери загострює необхідність контролю ситуації, змушує бити на сполох й активно впроваджувати захисні заходи. Зупинити прогрес цивілізації неможливо, але зосередити зусилля на формуванні дбайливого ставлення до природи цілком реально, особливо, коли є всі підстави використати переконливі результати багаторічних моніторингових досліджень, а гриби можна розглядати як модельні організми та індикаторні критерії оцінки стану збереженості різноманіття.

Виданий том містить підсумкові результати інвентаризації видового складу, таксономічного й екологічного аналізу мікобіоти п'яти заповідників та шести національних парків України.

Структура книги логічно обґрунтована і чітка, традиційно складається зі вступу та 12-ти розділів, з яких 10 присвячено кожному із заповідників чи національних природних парків, а два, як і годиться, — загальним відомостям про основні засади охоронних заходів в Україні та узагальненим порівняльним характеристикам різноманіття наведеного видового складу грибів і міксоміцетів.

У вступі автори торкаються значного кола питань, пов'язаних з розумінням важливості збереження біорізноманіття в умовах порушення збалансованості рекреаційних природних процесів, що спричинює зникнення ряду видів з різних царств і руйнування стану довкілля, необхідного для комфортного існування людини. Проблема збереження біорізноманіття набула глобального значення наприкінці минулого століття, знайшла відображення у світовій Програмі дій на XXI століття і сформульована у відповідній Конвенції (Ріо-де-Жанейро, 1992). Одним з напрямків природоохоронних заходів з метою збереження біорізноманіття є система створення заповідників та природних парків, які відображають специфіку певних рослинних зон.

Українські вчені згідно з прийнятою світовою Програмою визначили фактори небезпеки для збереження фіторізноманіття на території нашої країни, врахувавши й наслідки аварії на ЧАЕС. Збереження й моніторингове дослід-

дження стану фіторізноманіття України має особливе значення з огляду на розташування її території в чотирьох рослинних зонах (широколистяно-лісовій, лісостеповій, степовій і присередньоморській), проходження межі Центральноєвропейської та Східноєвропейської провінцій, наявність двох значних гірських систем (Карпатської та Кримської), а також зростання ендеміків і реліктів з різних історичних періодів.

Такі національні природні надбання обумовлюють завдання всього суспільства зберегти їх для майбутніх поколінь і захистити від посягань олігархів.

Найбільш гарантованим способом охорони біорізноманіття є система природно-заповідних фондів. Прикро визнавати, що заповідна площа України в 2,5 раза менша, ніж середня заповідна площа Європи, але на ній, за даними вітчизняних учених, зосереджено близько 75 % біорізноманіття. Враховуючи цю ситуацію, уряд ухвалив законодавчі акти та «Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки».

Проблема охорони й збереження біорізноманіття на території Лівобережжя особливо актуальна через надмірний видобуток там корисних копалин, інтенсивний розвиток промисловості та значний відсоток розораних земель, що загалом спричинює збіднення компонентів біоценозів, зникнення ряду видів різних таксонів, зокрема грибів.

Слід зауважити, що хоча мікологічні дослідження в заповідниках та природних парках Лівобережжя започатковані ще в середині минулого століття і проводились різними поколіннями науковців, повна інвентаризація видового складу здійснювалася лише тоді, коли виконувалася дисертаційна робота.

Завданням досліджень, узагальнених у цій книзі, автори вважають вивчення видового і таксономічного різноманіття грибів та грибоподібних організмів 11-ти заповідників і національних природних парків Лівобережжя, що було передбачено п'ятирічною темою.

Відомості про стан вивчення біорізноманіття в Україні, зокрема Лівобережжя, сконцентровані у вступі, можуть слугувати джерелом інформації не лише для мікологів.

У першому розділі — «Система заповідників та національних природних парків України» — розглядається обсяг термінів, пов'язаних із заповідними територіями, що значно допомагає оцінити їх функціональну відмінність, а також режим охорони, важливість відокремлення певних зон та їхню структуру. Дискутується концепція організації заповідників відповідно до певної біогеографічної зони і можливість реалізації її в конкретних умовах.

Для кожного з досліджених заповідників і національних природних парків наведено важливі відомості за стислою, але чіткою схемою: час заснування, історія та етапи становлення, загальна площа, належність до певної рослинної зони, екологічна та геоботанічна характеристики, їх розташування позначено на карті України.

Наступні 10 розділів присвячені кожному з досліджених заповідників і національних природних парків. Результати вивчення викладені за майже однаковою

схемою: після загальних відомостей наводяться конкретні дані для виявлених видів з відділів Ascomycota, Basidiomycota та мітоспорових грибів, а також відділу Мухомycota. Видовий склад аналізується за критеріями розподілу за порядками та родинами, еколого-трофічних зв'язків, поширення в рослинних угрупованнях; вказується частота трапляння, наголошується на рідкісних і нових видах.

Найбільша увага приділена аналізу виявлених видів борошністоросяних, мітоспорових (анаморфних), іржастих та агарикальних грибів. Вони найкраще вивчені і відомості про них увійшли до відповідних монографій, томів «Флори» та окремих публікацій.

Результати досліджень узагальнено для таких заповідників та національних природних парків: Дніпровсько-Орільського природного заповідника, Українського степового природного заповідника (4-х відділень: Хомутовський степ, «Кам'яні Могили», «Михайлівська цілина», «Крейдова флора»), Луганського природного заповідника, Біосферного заповідника «Асканія Нова ім. Ф.Е. Фальц-Фейна», Чорноморського біосферного заповідника, Деснянсько-Старогутського національного природного парку, Ічнянського національного парку, Національного природного парку «Святі гори» та Національного природного парку «Гомільшанські ліси».

Хоча останній, 12-й, розділ має багатообіцяючу назву — «Порівняльна характеристика різноманітності грибів заповідників та національних природних парків Лівобережної України», він несподівано починається з детального і всебічного аналізу міксоміцетів. Слід зауважити, що саме в цьому підсумковому розділі вживається найбільш виправданий термін — «міксоміцети», на відміну від інших розділів, де переважає застосування терміна «грибоподібні організми» і трапляється термін «слизевики». Інформація про цю групу організмів має неабияке значення для оцінки різноманіття, але доцільніше було б навести її у вступі. Відомості про виявлені види міксоміцетів знаходимо і в окремих розділах, однак вони органічно не пов'язуються з представниками інших видів грибів. Очевидно, для чіткішого визначення різноманіття цієї групи організмів на Лівобережжі доцільніше її відокремити від грибів.

Після уважного ознайомлення з результатами досліджень у кожному заповіднику чи парку слід було очікувати підсумкових узагальнень й оцінки різноманіття. Для базидіальних макроміцетів складено кілька загальних таблиць, які дають уявлення про стан вивченості (розподіл за порядками та еколого-трофічними групами), а також розподіл іржастих грибів за родами та живильними рослинами. Узагальнення різноманітності борошністо-росяних грибів обмежується таблицею зі значеннями коефіцієнтів Жаккара для видових складів, але без коментарів, необхідних для правильного розшифрування дендриту максимальних зв'язків між видовими складами. Однак уніфіковані відомості обмежені кількома відділами та порядками, а загальна характеристика різноманіття не обговорюється і графічно не представлена.

Хотілося би побачити у зведеному вигляді й таблицю із зазначенням видів, специфічних для кожного заповідника чи парку, рідкісних, а також нових.

На нашу думку, дослідники захопилися традиційним теоретичним аналізом, забувши, що заповідні території мають відігравати роль не лише бази для наукових досліджень, а й поширювати знання серед населення, що і є гарантією збереження біорізноманіття. Саме тому висновки повинні мати ще й прикладний характер, як, наприклад, коментар про збудників хвороб цінних лісових рослин, їстівні та отруйні базидіоміцети тощо. В багатьох випадках для досліджень варто залучати студентів та учнів шкіл, близько розташованих до заповідників чи парків.

Враховуючи стан збереження біорізноманіття в Україні, видання книги є актуальним і дасть змогу не лише оцінити ситуацію, а й накреслити стратегію подальших досліджень. Хочеться сподіватися, що всі наведені відомості будуть використані, а з часом — значно доповнені результатами досліджень інших таксонів грибів, зокрема ґрунтових.

Е.З. КОВАЛЬ